

The Importance of Household Entrepreneurship in Providing Employment

Turobov Sherzod Alisherovich 1

Rashidov Rakhimjon Iskandarovich 2

Аннотация.

мақолада қишлоқ хўжалигида уй хўжаликлари фаоллигини ошириш орқали тадбиркорликни ривожлантириш, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишнинг асосий йўналишлари ва уй хўжаликлари даромад даражасининг ошишида тадбиркорликнинг аҳамияти очиқ берилган. Уй хўжаликлари тадбиркорлигини оширишда давлат сиёсати, кредитлаш ва имтиёзлар ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, уй хўжаликлари тадбиркорлигини ривожлантиришда Қашқадарё вилоятида амалга оширилаётган чора-тадбирлар таҳлил қилинган. Марказий банк ва тижорат банклари томонидан уй хўжаликларига берилаётган имтиёзли кредитлар даражаси атрофлича кўриб чиқилган. Қишлоқларда уй хўжаликлари тадбиркорлигини ривожлантириш йўналишлари бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: уй хўжалиги, тадбиркорлик, томорқа, қишлоқ хўжалиги, фуқаролар йиғини, даромад, шахсий томорқа, бандлик, кредитлаш, субсидия, оилавий тадбиркорлик.

^{1 2} Karshi Institute of Engineering and Economics, Senior Lecturers of department of "Accounting and Auditing"

Кириш. Жамиятда содир бўлаётган ижтимоий-демографик жараёнларнинг характери уй хўжаликларининг ҳолати, ижтимоий институт сифатида уларнинг барқарорлиги, ижтимоий тараққиётнинг устувор йўналишлари борасида уларнинг фаолият йўналишлари ва манфаатларининг ўзаро мослиги билан тўғридан-тўғри ёки мутаносиб тарзда узвий боғлиқдир. Уй хўжаликларининг такрор ишлаб чиқариш омиллари турли-тумандир ва улар етарли даражада тадқиқ этилмаган. Уларнинг мавжуд иқтисодий хулқи назарияси қоидалари ҳеч бири, самарали иқтисодий танловни амалга оширувчи абстракт иқтисодий инсон назарияси билан мос тушмайди. Неоклассик ёндашув доирасида уй хўжалигининг ички функцияларининг тақсимланиши “инсон капитали” тушунчасидан фойдаланиши эвазига янгича аҳамият касб этади. Кенг маънода мазкур тушунча инсоннинг бутун ҳаёти давомида тўпланган барча ҳаётий тажрибаларининг умумийлигини ифода этади.

Уй хўжалиги доирасида энг муҳим иқтисодий ресурслардан бири – ишчи кучининг такрор ишлаб чиқариш жараёни амалга ошувчи ягона иқтисодий субъектдир. Айнан уй хўжаликлари доирасида инсон капиталининг шаклланиши ва жамғарилиши амалга ошади. Уй хўжаликларининг такрор ишлаб чиқариш функцияси табиий ишлаб чиқариш (фарзанд кўриш ва парваришlash) ва инсон капиталини такрор ишлаб чиқаришни ўз ичига олади. Бу капиталнинг яратилишини, дастлабки капитал жамғариш, деб қараш мумкин ва унинг асосий харажатлари уй хўжаликлари зиммасига тушади. Дастлабки жамғаришдаги капитал – яратилган, ишчи кучида гавдаланган капитал бўлиб, уни меҳнат ресурслари, яъни меҳнат ёшига етганларнинг ўсишини тавсифлайди. Дастлабки капиталнинг шаклланиши болаларни туғилгач, парваришланиши, таълим-тарбия берилиб, вояга етказилиши давомидаги харажатлар миқдорига боғлиқ бўлади. Бу харажатлар ота-оналар, давлат ва нодавлат ташкилотларнинг харажатларидан иборат. Бироқ, уларнинг таркибида ота-аналарнинг харажатлари салмоқли улушга эга.

Ҳозирги кунда мамлакатимиз аҳолисининг салмоқли қисми қишлоқ ҳудудларида истиқомат қилиши ёки маълум миқдорда ўз томорқасига эга бўлишига қарамасдан, томорқадан фойдаланиш ҳисобига ўзини-ўзи банд қилиш ҳамда ўз даромад даражасини ошириш ҳозирги пайтда долзарб ҳисобланади. Шу боисдан ҳам уй хўжаликлари табиатини чуқур тадқиқ этиб, унинг аҳоли бандлигини таъминлашдаги аҳамиятини очиб бериш муҳим ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Дж.М.Кейнс [Дж.М.Кейнс, 2009] қуйидаги жамғариш мотивларини кўрсатиб ўтган: ҳар эҳтимолга қарши захира ҳосил этиш, ўзи ҳақида ғамхўрлик қилиш, қарилликни таъминлаш, фоиз тарзида даромад кўриш, келажак харажатларини ошириш, мустақиллик ва ўз билганича қарорларга келиш, пул билан ўзгариш қилиш имконига эга бўлиш, мерос қолдириш, ҳасисликдан қониқиш. Бадалов Ш.Дж. [Ш.Дж.Бадалов, 2013] фикрига кўра, уй хўжаликлари фирмалар билан ресурслар бозорида таклиф томонидан ва маҳсулотлар бозорида эса талаб томонидан туриб, ўзаро алоқага киришадилар. Иқтисодчи олимларимиздан Абдурахмонов Қ.Х. [Қ.Х.Абдурахмонов, 2004] томонидан амалга оширилган тадқиқотларда аҳолининг турмуш даражасини қуйидаги тўрт кўрсаткич билан баҳоланган: юқори турмуш даражаси, нормал даража, камбағаллик ва қашшоқлик.

Бозор иқтисодиётида уй хўжаликларининг муҳим функцияларидан бири бу оилавий тадбиркорликни ташкил этиш бўлиб ҳисобланади. Иқтисодчи олим Беркинов Б.Б. [Б.Б.Беркинов, 2014] фикрига кўра, оилавий тадбиркорлик – бу оилавий капиталдан самарали фойдаланиб, фойда олишга йўналтирилган ташаббусли мустақил фаолиятдир.

Оилавий капитал бу ерда оила аъзоларининг жисмоний, ижтимоий, молиявий ва интеллектуал капиталлари сифатида намоён этилган.

Айрим тадқиқотчилар уй хўжалигини “оила хўжалиги”, “хонадон” ёки “хонадон хўжалиги” деб таъриф бериб ўтишган, жумладан Ахмаджонов Х.И. [Х.И.Ахмаджонов, 2016] “хонадон уй-жой шароити умумий, бир қатор товар ва хизматларни биргаликда истеъмол қилувчи, ўзининг пул ва моддий маблағларини бирлаштирувчи кишиларнинг кичик гуруҳи” деб таърифлаган бўлса, Ахмедов Ф.А. [Ф.А.Ахмедов, 2011] “хонадон хўжалиги оилавий муносабатларга асосланган иқтисодий субъект бўлиб, унинг иқтисодий тизимда тутган ўрни пировард натижалар истеъмолчиси, иқтисодий ресурсларнинг етказиб берувчиси ва иқтисодий неъматларнинг яратувчиси сифатидаги вазифаси билан белгиланади” деб таъриф берган.

Тадқиқот методлари. Мақолада мавзу доирасидан келиб чиққан мавзуга оид илмий ва назарий ёндашувлар урганилиб мушоҳада қилинган. Тадқиқотда белгиланган мақсадга эришиш учун йўналиш танлаб олинган. Эмпирик тадқиқотнинг кузатиш, жамлаш, гуруҳлаш ва маълумотлар манбалари ўртасидаги алоқаларни аниқлаш усуллари билан назарий тадқиқотнинг анализ ва синтез усуллари билан кенг фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Уй хўжаликларининг оилавий тадбиркорлик шакллари қадимдан (шахсий томорқа хўжалигидаги фаолияти) ва улар томондан амалга оширилган турли хил хизмат турлари бўлиб ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасини мустақиллик йилларида ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида амалга оширилган иқтисодий ислохотлар натижасида бу жараён янада тез суратлар билан ўсди. Республикада узок йиллар мобайнида оилавий бизнес ва тадбиркорлик билан аҳоли асосан норасмий, яъни расман оилавий корхоналар ташкил этмасдан шуғулланиб келган. Эндиликда Ўзбекистон Республикасининг “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги қонуни қабул қилингандан кейин оилавий корхона ташкил этиш орқали оилавий тадбиркорлик билан расман шуғулланиш имкониятлари туғилди [Абулқосимов Х.П, Қулматов А.А., 2015].

Ҳар бир оиланинг тадбиркорлик билан шуғулланиши ва барқарор даромад манбаига эга бўлиши учун шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2012 йил 26 апрелда “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди. Ўзбекистон Республикасининг “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги қонунининг 3-моддасида Оилавий тадбиркорлик оила аъзолари томонидан таваккал қилиб ва ўз мулкий жавобгарлиги остида даромад (фойда) олиш мақсадида амалга ошириладиган ташаббускорлик фаолиятидир. Оилавий тадбиркорлик ўз иштирокчиларининг ихтиёрийлигига асосланади. Оилавий тадбиркорлик юридик шахс ташкил этган ёки ташкил этмаган ҳолда амалга оширилиши мумкин. Юридик шахс ташкил этган ҳолда амалга ошириладиган оилавий тадбиркорликнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли оилавий корхонадир. Юридик шахс ташкил этмаган ҳолда оилавий тадбиркорлик қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади” [Қонун, 2012] -деб таъриф берилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йилнинг 5 октябрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатдан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги

Фармони ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 февралдаги ПҚ-2750 сонли қарори эълон қилинди. Фармон қоидаларини амалда рўёбга чиқариш мақсадида тадбиркорлик фаолиятини жадал ривожлантириш, хусусий мулкчиликни ҳар томонлама ҳимоя қилиш ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатдан яхшилаш борасида бешта энг устувор соҳа бўйича 42 та аниқ чора-тадбир амалга оширилишини назарда тутувчи Комплекс чора-тадбирлар дастури тасдиқланди. Президентимиз ташаббуслари билан 2018 йилдан бошлаб барча тадбиркорлик субъектларининг молиявий-хўжалик фаолиятини текшириш 2 йилга тўхтатилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июндаги “Ҳар бир оила-тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида ПҚ-3777 сон Қарори республикаимиз уй хўжаликларини иқтисодий фаоллигини оширишнинг ҳуқуқий, иқтисодий-молиявий асосларини белгилаб берувчи муҳим меъёрий ҳужжат бўлиб ҳисобланади. Дастур доирасида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун -энг кам иш ҳақининг 150 баробаригача, рўйхатга олинган кичик бизнес субъектлари учун -1000 баробаригача ва тадбиркорлик субъектларининг инвестицион лойиҳаларини кредитлаш учун -1000 баробардан ошикроқ миқдорда имтиёзли кредитлар ажратилди.

2021 йилнинг 1 апрелида қабул қилинган “Томорқа хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг эълон қилиниши ҳам яна бир бор мамлакатимизда қишлоқ аҳолисининг манзилли даромад олиш йўналишларини белгилаб берди.

2020 йилда Ўзбекистон Республикаси Марказий томонидан аҳолининг даромадлари ва харажатлари таркиби, уларнинг истеъмол ва жамғариш кайфияти ҳамда кредитга бўлган талаби, шунингдек, инфляциянинг аҳолининг турли даромадга эга қатламларига таъсирларини урганиш бўйича ўтказилган сўровнома натижаларига кўра, келгуси 12 ой учун истеъмол кайфияти индекси ишлаб чиқилди ва унга асосан харажатлар субиндекси 45,7, кредит субиндекси 28,7, даромад субиндекси 26,5 ва жамғарма субиндекси -3,5 бирликни ташкил этиши аниқланди. 5717 та респондентларнинг келгуси 12 ойда жамғармалари ўсиши бўйича кутилмалари манфий даражада шаклланиб, умумий индексни пасайтирувчи омил бўлди [Марказий банк, 2021].

1-жадвал Аҳоли даромадлари тўғрисида маълумот

№	Кўрсаткичлар номи	2000 йил	2005 йил	2010 йил	2015 йил	2020 йил
1.	Аҳоли умумий даромадлари, млрд.сўм	2377,4	9728,6	50436,5	158699,8	401501,5
	ўтган йилга нисбатан, % да	157,9	126,3	132,9	112,0	115,9
2.	Аҳоли жон бошига умумий даромадлар, минг сўм	96,4	371,8	1765,8	5070,5	11728,8
	ўтган йилга нисбатан, % да	155,8	124,8	129,2	110,1	113,7
3.	Аҳоли реал умумий даромадлари, млрд.сўм	1902,8	9147,7	46891,5	150397,8	355531,3
	ўтган йилга нисбатан, % да	126,4	118,8	123,6	106,1	102,6
4.	Аҳоли жон бошига реал умумий даромадлар, минг сўм	77,2	349,6	1641,7	4805,2	10385,9
	ўтган йилга нисбатан, % да	124,7	117,4	120,1	104,3	100,7

Манба: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/living-standards-2>

Маълумотларни таҳлил қиладиган бўлсак, 2020 йилда аҳоли умумий даромадлари 2000 йилга нисбатан 169 бараварга, 2015 йилга нисбатан 3 бараварга, аҳоли жон бошига умумий даромадлар мос равишда 2000 йилга нисбатан 122 баравар, 2015 йил нисбатан 2 бараварга, аҳоли жон бошига реал умумий даромадлар эса 2020 йилда 2000 йилга нисбатан 135 бараварга, 2015 йилга нисбатан эса 2 бараварга ўсишга эришган холос. Ушбу рақамлар мамлакатда аҳоли даромадлари даражаси миқдорини ошириш бўйича кескин ислохотларни амалга ошириш лозимлигидан далолат беради. Республикада ёшларни қишлоқ хўжалигида иш билан банд қилиш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш мақсадида 233,6 минг гектар майдонлар ажратилиши назарда тутилган, ҳозирда 191,9 минг нафар ёшларни қишлоқ хўжалиги ишлари билан банд қилиш мақсадида 55,7 минг гектар майдонлар ажратиб берилди. Бу борадаги ишларни жонлантириш мақсадида, 2021 йилнинг 20 апрел куни “Ёшларнинг тadbirkorлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва бандлигига кўмаклашиш, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш ҳамда бўш вақтини мазмунли ташкил этишга оид қўшимча чора-таdbirkorлик тўғрисида”ги ПФ-6208-сонли Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони қабул қилинди. Юқори келтирилган рақамлар ҳамда маълумотлар шундан далолат берадики, республикамиз ҳудудида аҳоли бандлигини, айниқса қишлоқ аҳолиси бандлигини таъминлаш ҳамда улар даромадини ошириш бўйича кенг қўламли ислохотлар амалга оширилиб келинаётганлигини кўрсатмоқда. Бу каби имкониятлардан самарали, унумли ва ўз вақтида фойдаланиш албатта ўз натижасини беради.

Хулоса ва таклифлар. Олиб борилган таdqикот натижалари асосида қуйидаги таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқилган:

1. “Уй хўжалиги тўғрисида”ги ва “Аҳоли бандлигига кўмаклашиш нодавлат ташкилотлари (рекрутинг агентликлари) тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунини ишлаб чиқилиши ва мазкур ҳужжатда уй хўжалиги аъзоларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари атрофида белгилаб берилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.
2. Тижорат банклари томонидан уй хўжалик субъектларининг тadbirkorлик фаолиятларини имтиёзли асосда кредитлаш тизимини такомиллаштириш, уларнинг иқтисодий фаоллигини ва бандлик даражасини оширишнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланади.
3. Уй хўжаликларининг иқтисодий фаоллик даражаси уларнинг ялпи даромади билан суғурталаш, инвестициялаш, истеъмол ва ривожлантирувчи турларидан таркиб топган жамғармалар ўртасидаги нисбатга ва унинг ҳосиласи бўлган тadbirkorлик фаолиятдан олинган даромадга боғлиқ.
4. Уй хўжаликлари иқтисодий фаолликни кескин ошириш, тadbirkorликни йўлга қўйиш, яқка тартибдаги меҳнат фаолиятини амалга ошириш, иккиламчи бандликни таъминлаш, оилавий лизинг билан шуғулланишдан тортиб истеъмолчи сифатида ўзини-ўзи таъминлаши ёки пассивлик ўзини-ўзи чеклаш, мослашиш, кутиш, онгли равишда хатти-ҳаракатларни минималлаштиришда ифодаланувчи қатор стратегиялардан бирини танлаши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Томорқа хўжалиги тўғрисида”ги ЎРҚ-681-сон Қонуни. 01.04.2021 йил. <https://lex.uz/docs/5351489>.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Қонуни, 2012 йил 26 апрель. 3-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июндаги «Ҳар бир оила-тадбиркор» дастурини амалга ошириш тўғрисида ПҚ-3777 сонли қарори.
4. Беркинов Б.Б. Уй хўжалиги иқтисодиёти. (Ўқув қўлланма),-Т.: “Фан ва технология”, 2014, -Б.61.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория процента и денег. – М., 2009. С. 127.
6. Turobov, S., Muzaffarova, K., Alimhanova, N., & Azamatova, G. (2020). Increasing the financial and investment potential of the households. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(2), 414-424.
7. Туробов, Ш. А. (2019). Оилаларда тадбиркорликни ривожлантириш борасида олиб борилаётган ислохотлар самараси. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (11).
8. Turobov, S. A., & Azamatova, G. I. (2020). THE OPPORTUNITIES OF DIGITAL ECONOMY AND IMPLEMENTING IT IN THE CIRCUMSTANCES OF UZBEKISTAN. *Theoretical & Applied Science*, (2), 533-537.
9. Музаффарова, К. (2021). ПОВЫШЕНИЕ ФИНАНСОВОГО И ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ДОМОХОЗЯЙСТВА. *Архив научных исследований*.
10. Туробов, Ш. А. (2019). Оилаларда тадбиркорликни ривожлантириш борасида олиб борилаётган ислохотлар самараси. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (11).
11. Туробов, Ш. А., & Азаматова, Г. И. (2020). ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (2 (134)).
12. Хуррамов, А. Ф., Маматов, А. А., Мингбоев, Ш. М. Ў., & Туробов, Ш. А. (2018). ИҚТИСОДИЙ РЕСУРСЛАРНИНГ ДОИРАВИЙ АЙЛАНИШ МОДЕЛИДА УЙ ХЎЖАЛИГИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (9).
13. Хуррамов, А. Ф., Туробов, Ш. А., & Мингбоев, Ш. М. Ў. (2018). УЙ ХЎЖАЛИГИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМИ. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (8).
14. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Аҳолининг истеъмол кайфияти шарҳи. Тошкент, 2021 йил.